

ШАХСДАГИ ҒАЙРИИЖТИМОЙ ХУЛҚ-АТВОРНИ АНИҚЛАШ ВА УНИНГ ПРОФИЛАКТИКАСИНИ ТАШКИЛ ЭТИШ

*Мардонов Сардор Ғайрат ўғли
Ўзбекистон Республикаси Ички
Ишлар Вазирлиги Академияси
311-гуруҳ курсанти*

АННОТАЦИЯ

Ушбу мақолада шахснинг ғайриижтимоий хулқ-атворни аниқлаш ва унинг профилактикаси фаолияти, унинг тушунчаси, асосий йўналишлари, ўзига хос хусусиятлари, ташкилий-ҳуқуқий асослари, ушбу йўналишдаги хорижий давлатларнинг илғор иш тажрибалари ёритилган, шахсдаги ғайриижтимоий хулқ-атворни аниқлаш ва унинг профилактикаси ташкил этиши мавжуд муаммолар таҳлил қилинган ҳамда уларнинг ечимлари юзасидан таклиф ва тавсиялар ишлаб чиқилган.

ANNONATION

This article of research in this graduation work, the scientific and theoretical bases of the administrative supervision of the preventive maintenance inspector, the methodological bases of the administrative supervision of the preventive maintenance inspector. The prophylactic inspector has a clear understanding of the different international experience of other countries and different aspects of our national legislation, as well as the aspects of improving these activities using the abovementioned facts.

Бугун ривожланиб бораётган юртимизда имухтарам президентимиз нсонга эътибор энг катта тамоилга айланиб бормоқда. Бунга мухтарам президентимиз Шавкат Мирзиёев томонидан ҳам илгари сурилган “Инсон кадри учун” тамоили бош мақсад сифатида қаралишига имкон бермоқда. Президентимиз томонидан 2023-йил 11- сентябрь куни имзоланган “Ўзбекистон-2023 Тараққиёт стратегияси тўғрисида”ги ПФ-158-сонли 5 та йўналиш бўйича 100 та мақсадни қамраб олган фармонида ҳам инсонга эътибор биринчи ўринга қўйилган ва дастлабки мақсадни номи ҳам “Ҳар бир инсонга ўз салоҳиятини рўёбга чиқариш учун муносиб шпроитлар яратиш” деб белгилагди ва ўз ичига 44 та устувор мақсадни қамраб олди.

Бевосита инсонга эътибор жорий йилда янги тахрирда қабул қилинган ва янгиланган Ўзбекистон Республикаси Конституциясида ҳам белгиланиб отилган бўлиб, унинг муқаддимасини биринчи ва учинчи бандларида ҳам инсон ҳуқук

ва эркинликларига, миллий ва умуминсоний қадриятларга, давлат суверенитети принципларига содиқлигимизни тантали равишда эълон қилинганлиги бундан ташқари инсон, унинг ҳаёти, эркинлиги, шаъни ва кадр-қиммати олий қадрият ҳисобланадиган инсонпарвар демократик давлатни, очиқ ва адолатли жамиятни барпо этиш борасида ҳозирги ва келажак авлодлар олдидаги юксак масъулиятимизни англаган ҳолда, мамлакатимизда Янги Ўзбекистонда ислохотлар амалга оширилиш белгилаб берилди. Бундан ташқари Янги таҳрирда қабул қилинган Конституциянинг иккинчи бўлими “Инсон ва фуқороларнинг асоаий ҳуқуқлари, эркинликлари ва бурчлари” деб белгиланиб ўтилди ва 21-моддада “Ҳар бир инсон ўз шахсини эркин камол топтириш ҳуқуқига эга. Ҳеч кимга унинг розилигисиз қонунчиликда белгиланмаган мажбурият юклатилиши мумкин эмас. Инсон ўз ҳуқуқ ва эркинликларини амалга оширишда бошқа шахсларнинг, жамият ҳамда давлатнинг ҳуқуқлари, эркинликлари ва қонуний манфаатларига путур етказмаслиги шарт” эканлиги белгиланди.

Бевосита фуқороларимизнинг ҳуқуқ ва эркинликлари ҳамда уларнинг қонуний манфаатларини таъминлашда ҳамда улар билан ишлаш жараёнида улар ҳақида атрофлича ўрганилиб, уни ижтимоий ҳамда оилавий ахволи ҳамда соғлиғи ҳақида маълумотга эга бўлиши кераклигини талаб қилади. Маълумки ҳар бир инсон туғилганидан бошлаб ижтимоий муҳит таъсирида улғайди натижада унда муайян хулқ-атвор шакилланади. Жамиятда ҳар хил турдаги одамлар мавжуд бўлгани каби уларнинг хулқ-атвори ҳам ҳар хилни ташкил этади. Профилактика инспекторлари томонидан жамиятимизда мавжуд бўлган ғайриижтимоий хулқ-атворга эга бўлган шахсларни аниқлаш ҳамда унн профилактикасини ташкил этиш жараёнида ҳам юқорида санаб ўтилган омилларга амал қилиши керак ҳисобланади. 2014-йил 14-май Ҳуқуқбузарликлар профилактикасининг 3-моддасида ғайриижтимоий хулқ атворга таъриф берилган.

ғайриижтимоий хулқ-атвор — шахснинг жамиятда қабул қилинган хулқ-атвор нормалари ва қоидаларини бузувчи турмуш тарзи, ҳаракати ёки ҳаракатсизлиги;

ҳуқуқбузарлик — содир этилганлиги учун маъмурий ёки жиноий жавобгарлик назарда тутилган айбли ғайриҳуқуқий қилмиш (ҳаракат ёки ҳаракатсизлик);

ҳуқуқбузарликдан жабрланувчи — жисмоний, маънавий ёки мулкӣ зарар етказилганлиги оқибатида ҳуқуқбузарликдан жабрланган шахс;

ҳуқуқбузарлик содир этишига мойил бўлган шахс — ўзининг ғайриижтимоий хулқ-атвори хавфлилиги туфайли ҳуқуқбузарлик содир этиш эҳтимоли ҳолатида бўлган жисмоний шахс.

Профилактика инспекторининг ғайриижтимоий хулқ-атворга эга бўлган шахслар ишлаш фаолияти кўплаб томфадаги шахслар билан ишлаши мумкин

Булар:

1-Алкоголни махсулотлари иستهъмол қилувчи шахслар ;

Мунтазам равишда спиртли ичимликлар иستهъмол қилувчи ва шу алкоголь махсулотларга тобе бўлиб қолган шахслар , ушбу тоифадаги шахсларнинг иродаси бўш бўлиб ўз хатти-харакатларини хар доим хам назорат қила олишмайди .

2-Енгил табиатли аёллар;

Ўзининг хулқ-атвори билан одоб ахлоқ қоидаларини бузувчи , шунингдек моддий манфаатни кўзлаган ёки кўзламаган холда ўз танасини сотувчи аёл .

3-Илгари судланган аммо тузалиш йўлига кирмаганлар ;

Суд томонидан жазо тайинланиб ижро этилган бўлишига қарамай бундан ўзига тегишли хулоса чиқармаган шахслар.

4-Оилавий жанжалкашлар;

Юқори даражада нотинч , ўзига ишонмаган ,жаҳли тез чиқувчи ва тез хулоса қилувчи,маънавий-ахлоқий тарбиянинг етарли бўлмаган ,хуқуқий билим савиясининг паст бўлган инсонлар.

5-Ўзининг гайриижтимоий хулқ атвори билан ажралиб турувчи шахслар ;

Ўзининг хатти-харакатлари билан хуқубзарлик содир этмаса хам аммо хуқуқбузарлик содир этишга мойил бўлган ёки хуқуқбузарлик ҳолатини келтириб чиқарувчи шахслар .

6-гиёҳвандлик воситаларини, психотроп моддаларни иستهъмол қилувчи шахслар;

Гиёҳвандлик воситаларини, психотроп моддаларни иستهъмол қилувчи ва ушбу юборида кўрсатиб ўтилган моддаларга қарам бўлиб қолган , иродаси заиф бўлган шахслар

7-ўзига нисбатан суднинг жазо тайинланмаган айблов ҳукми қонуний кучга кирган аммо очикда юришлари белгиланган шахслар ;

Ўзига нисбатан суднинг жазо тайинланмаган айблов ҳукми қонуний кучга кирган шахслар аммо шахсий кафиллик ёки бошқа турдаги сабабга кўра очикда юришлари тайинланган шахслар .

8-Маъмурий хуқуқбузарлар ;

Ўзининг хатти-харакатлари билан у ёки бу турдаги маъмурий хуқуқбузарлик содир этган шахслар .

9-Вояга етмаган хуқуқбузарлар;

Хали маъмурий жавобгарлик ёшига тўлмаган аммо у ёки бу турдаги маъмурий хуқуқбузарлик содир этган шахслар;

Бугунги кунда Ўзбекистон Республикасида шахснинг хуқуқлари, эркинликлари ва қонуний манфаатларини ҳимоя қилиш борасида улкан ислохотлар олиб борилмоқда. Шунингдек, инсоннинг асосий хуқуқ ва

эркинликларини муҳофаза қилинишини таъминлаш фуқаролик жамияти қуриш йўлини танлаган ҳар қандай давлатнинг ажралмас белгиси ҳисобланади. Унинг амалга оширилиши, шахсинг, ҳуқуқ-тартибот ҳамда жиноятчиликка қарши кураш соҳасида давлат ва унинг органлари билан вужудга келадиган муносабатларини, инсоннинг ҳаёти учун жуда муҳим бўлган соҳаларига аралашувлардан сақланишини таъминлашга қаратилган. Бундан ташқари, давлат ва ҳуқуқни муҳофаза қилиш органлари зиммасига уларнинг ўзидаги мавжуд восита ва усуллар орқали инсон ва фуқаронинг ҳуқуқ ва эркинликларини қамқолаш вазифасини юклайди. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёев Миромонович айтиб ўтган “Халқ давлат идораларига эмас, давлат идоралари халққа хизмат қилиши керак”¹ шиорини ўз олдига мақсад қилиб олган ҳолда, ҳуқуқни муҳофаза қилиш органлари юқорида келтириб ўтилган вазифани масъулият билан амалга ошириб келмоқда.

Анъанага кўра, ғайриижтимоий ҳуқуқ сабаблари икки гуруҳга – ижтимоий ва биологик сабабларга ажратилади. Бироқ, ахлоқ-одоб меъёрлари (қоида)дан оғувчи ҳуқуқнинг кўплаб кўринишларини таҳлил қилиш мазкур муаммони бошқачароқ, яъни тизимли-интеграциялашган (бирлашган) ҳолда ўрганиш зарур деган ҳулосага олиб келади.

Ғайриижтимоий ҳуқуқ сабаблари ҳақида сўз борар экан, аввало, муаммони таҳлил қилишнинг асосий принципларини келтириб ўтаемиз.

1. Ғайриижтимоий ҳуқуқ, нормадаги ҳуқуқ каби, кўп омилдир, у бир ёки ҳатто бир қанча сабабларнинг оқибати эмас. Бироқ, алоҳида олинган индивидуал ахлоқий кўринишнинг кўп омиллар билан боғлиқлиги ва эҳтимолли хусусияти уни ўрганиб бўлмаслигини билдирмайди. Бу ўринда шахсинг типик индивидуал-психологик хусусиятлари ва ахлоқий қарашларини аниқлаш устун аҳамиятга эга. Ижтимоий ва биологик омиллар ўз-ўзича эмас, балки жиноятчи ҳуқуқнинг типини ҳосил қилувчи унинг шахсий-психологик хислатларида бирлашган ҳолда ғайриижтимоий ҳуқуқнинг аниқловчиларига айланади.

2. Ғайриижтимоий ҳуқуқ ижтимоий ижобий ҳуқуқдан йўналишининг мазмуни бўйича ҳам, психорегуляцион хусусиятлари бўйича ҳам ажралиб туради. Шахс ҳуқуқи унинг эҳтиёжлари, анланган ва анланмаган майллари тизими, олдига мақсад қўйиш ва унга эришиш хусусиятлари билан ажралиб туради. Агар уни схема тарзида тасвирлайдиган бўлсак, қуйидагича кўриниш ҳосил қилади.

Аксарият ҳуқуқбузар шахсларнинг ҳуқуқига ижтимоий қадриятларга мослаша олмаслик (дезадаптация) ва ўзини ўзи бошқаришдаги нуқсонлар ҳосилдир. Индивиднинг ўзини ўзи бошқариш имкониятлари паст даражада бўлганида, ғайри-ижтимоий майллари, одатлари нафақат назорат қилинмайди,

балки уларнинг ўзлари хулқнинг мақсад ҳосил қилувчи механизмларига айланади.

3. Ғайриижтимоий хулқ индивиднинг ўз ижтимоий масъулиятини ҳимоя қилиш (ўзини оқлаш) мотивацияси, умум қабул қилинган ижтимоий қадриятларнинг қадрсизланиши асосида амалга оширилади. Инсон хулқи унинг эҳтиёжлари ва йўналганлик соҳаси, қабул қилган қадриятлар тизими, умум-инсоний маданиятдан баҳрамандлик даражаси билан боғлиқдир. Инсон ҳайвондан фарқли равишда қандайдир ягона хулқ тизимига маҳкум эмас, у кўп функциялидир. Унинг хулқини аниқ инстинктив (туғма) майллари эмас, балки ижтимоийлашув даражаси юзага келтиради.

4. Ғайриижтимоий хулқ можароли хулқ бўлиб, доимо жамиятда, ижтимоий гуруҳларда, шахс билан ижтимоий гуруҳ, айрим шахслар ўртасида ва ниҳоят, шахснинг ўзидаги ички зиддиятларга асосланади. Инсон хулқидаги ташқи ҳолатлар тизими унда шаклланган ички руҳий шарт-шароитлар тизими орқали намоён бўлади. Ушбу ички руҳий шарт-шароитларга қуйидагилар киради:

- қадриятлар тизими;
- ахлоқий йўналганлик;
- хатти-ҳаракатнинг умумлашган усуллари;
- ўзини ўзи тартибга солишнинг психодинамик хусусиятлари.

5. Инсон хулқида на объектив, на субъектив омилларни алоҳида ажратиш мумкин. Ижтимоий омиллар одамлар хулқида бевосита ички шахсий, индивидуал-психологик ҳодисалар орқали таъсир кўрсатади (ва бу баъзан «жиноий табиат» иллюзиясини юзага келтиради).

6. Шахс қанчалик кам ижтимоийлашган бўлса (бу, одатда, ҳуқуқбузар шахснинг ўзига хос хусусиятидир), биологик омилларнинг устун (доминанта) бўлиш эҳтимоли шунчалик юқори бўлади. Инсон онгининг ривожланиши қанчалик чекланган бўлса, унинг хулқида иерархик жиҳатдан қуйи турадиган мотивация даражалари шунчалик катта роль ўйнайди. Ҳар бир жиноят ғайриижтимоий йўналишдаги бошқарув механизмларга эга хулқ натижасидир.

Албатта, руҳий омиллар жиноят содир этилишида биринчи ўринга чиқади ва бу уларнинг биринчи сабаби эканлиги хусусидаги фикрни юзага келтиради. Аслида, руҳий омилларнинг ўзи жиноятчи шахси шаклланишининг ҳақиқий шароитларида юзага келади.

Инсон хулқида ташқи омиллар тизими ички шарт-шароитлар тизими билан белгиланади. Шу боис ҳар бир жиноятда объектив ва субъектив омилларнинг бирлиги кўринади. Ҳеч бир ташқи омил ҳам, ҳеч бир ички ҳолат ҳам ўз-ўзича ахлоқий актни юзага келтирмайди.

Профилактика инспекторининг ғайриижтимоий хулқ-атворга эга бўлган шахслар ишлаш фаолияти ҳозирги кундаги долзарб масалалардан бўлиб

Хуқуқбузарликлар профилактикаси тўғрисидаги қонуннинг 3-моддасида қуйидаги тушунчалар келтириб ўтилган.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Ўзбекистон Республикасини Янги тахрирдаги Конституцияси Т .; 2023;.
2. “Хуқуқбузарликлар профилактикаси тўғрисида”ги 14.05.2014 йилдаги ЎРҚ-371 сон буйруғи.
3. “Ички Ишлар Органлари тўғрисида”ги 16.09.2016 йилдаги ЎРҚ 407-сонли буйруғи.
4. Педагогика : Маърузалар курси.-Махмудов Р.М., Душанов Р.Х. Т-юЎзбекистон Республикаси ИИВ Академияси, 2014.-204 б.
5. www.google/https butun jahon ijtimoiy tarmog'i.
6. www.lex.uz electron qonunlar to'plami.